

ZIORTZA / CENARRUZA ALDAEREN INGURUAN

Iruñea, 2001eko maiatzaren 17an

Patxi Salaberri Zaratiegi,
Onomastika batzordekidea - NUP

Izen honen lehen lekukotasuna, Mitxelenak (1997 [1953], 612) eta A. Irigoienek (1972: 210 eta 1975: 86) diotenez, 1082. urtekoa da, Donemiliagako kartulariokoa (Ubieto, 1976: 48). Izan ere, agiria baiesten duten lekukoan artean *abbate domno Blasco de Cinauriza* azaltzen baita (1). Aurrerago beste aldaera batzuk ere aurkitzen ditugu; hurrengo hauek hain zuzen ere:

Çenaurriça: “*Santa Maria de Çenaurriça*”, “*los dichos deviseros del dicho lugar de Çenaurriça*”, “*del dicho lugar e abbadia de Çenaurriça*” (1379, *FDMPV-10*, 2, 10. or.); “*...a Ruy Martines de Çenaurriça e a Martin Martines de Çenaurriça, hermanos hijos de Martín Ruis de Çenaurriça*”, “*... salvo el abbad de Çenaurriça* (1379, *FDMPV-10*, 2, 12. or.), “*nos don Peydro por la gracia de Dios abad de la iglesia de Sancta María de Çenaurriça*” (1384, *FDMPV-10*, 5, 24. or.), “*... abbad e clerigos de la abbadia de Sancta Maria de Çenaurriça*” (1387, *F-V-10*, 8, 34. or.); “*...si bien es tradición de haber sido hallada entre unas matas de yezgos, llamados vulgarmente ciorriac, originándose de ello el nombre de Ciorriza, Cenaariza y últimamente Cenarruza; pero acerca de la etimología de este nombre como más cierta y probable, ya se dijo al número 501 (...)*” (Iturritza, XVIII. mendearen bukaera aldean, lehenengo liburua, 266. or.).

Cenaurriçabeytia: “*Pero Ona de Cenaurriçabeytia*” (1387, *FDMPV-10*, 8, 35-36. or.).

Çenahaurriça: “*Pero Peres d’Alvis abbas del monesterio de Santa Maria de Çenahaurriça*” (1400, *FDMPV-10*, 17, 70. or.).

Çynarruça: “*... en el monesterio e yglesia colegial de Sennora Santa Marya de Çynarruça*” (1507-1510, *FDMPV-24*, 9, 27. or.).

Çenarruça: “*... era solar e caseria labraderego del dicho lugar de Çenarruça*” (1379, *FDMPV-10*, 2, 10. or.), “*Pero Sanchez de Unda clerigo de abadia de Santa Maria de Çenarruça*” (1386, *FDMPV-10*, 7, 32. or.), “*seles de Çenarruça*” (1398, *FDMPV-10*, 11, 45. or.); “*Pero Lopez de Ybaseta, canonigo del dicho monesterio de*

---

(1) Etzana gurea da.

Çenarruça” (1507-1510, *FDMPV-24*, 1, 3. or.); “*En las casas de Juan de Çenarruça bibe el mismo*” (Gerrikaitz, 1511, *FDMPV-78*, 172. or.).

Zenarruza: “... la yglesia parroquial de Santa Maria de Zenarruza” (1380, *FDMPV-10*, 3, 14. or.), “la dicha abadía de Zenarruza” (1398, *FDMPV-10*, 11, 50. or.).

Cenarruca: “Donno la dicha Catalina monja el mortuorio de Hurrechagaveytia a la yglesia de Cenaruca” (1400-1411, *FDMPV-10*, 15, 63. or.).

Zenarruza la de jusso: “... en la caseria de la dicha yglesia alla do esta fundada entre el monte de Umbee e Zenarruza la de jusso” (1380, *FDMPV-10*, 3, 18. or.).

Cenarruçabeitia: “Pero Ona de Cenarruçabeytia e Pero de Cenarruçabeitia” (1386, *FDMPV-10*, 7, 32. or.), “Juan abad de Cenarruçaveitia” (1502, *FDMPV-10*, 55, 233. or.).

Çenarruçaveytia: “...era notorio quel era fijo legitimo de la casa de Çenarruçaveytia» (1507-1510, *FDMPV-24*, 2, 8. or.).

Cenaurruza: “Santa Marya de Çenaurruça” (1398, *FDMPV-10*, 11, 46. or.).

Çenarruyça: “Rui Martines de Çenarruyça” (1398, *FDMPV-10*, 11, 46. or.).

Çenuarraça, Çenvarraça: “en el monesterio e yglesia colegial e perrochial de Sennora Santa Maria de Çenvarraça”, “...la dicha yglesia de Santa Maria de Çenuarraça” (1507-1510, *FDMPV-24*, 6, 18. or.).

Cenarraza: “donde son las dichas yglesia e casa de Çenarraça e Otaola” (1507-1510, *FDMPV-24*, 6, 18. or.).

Çeraurritzta: “Martyn Martines de Çeraurritzta morador en Olanbe” (1398, *FDMPV-10*, 11, 48. or.), “...e do dezia Çeraurritzta”(1398, *FDMPV-10*, 11, 48. or.).

Ciaurruizta: “Martin Martinez de Zenarruza é Martin Martinez de Ciaurruizta” (1398, *FDMPV-10*, 11, 51. or.).

Çumarraçabeytia: “En las casas de Juan de Çumarraçabeytia bibel el mismo” (Gerrikaitz, 1511, *FDMPV-78*, 172. or.).

Ceaurica. Irigoienek (1972: 211) abadiako armarriko “orla” delakoan *Ceaurica* idatzirik dagoela dio, zein *Ceaurriça* irakurri behar baita.

Ciorriza: “... si bien es tradición de haber sido hallada entre unas matas de yezgos, llamados vulgarmente ciorrijac, originandose de ello el nombre de Ciorriza, Cenaarritzta y últimamente Cenarruza; pero acerca de la etimología de este nombre como más cierta y probable, ya se dijo al número 501 (...)” (Iturritza, lehen liburua, 266. or.).

Cearrotza: Irigoienek (1972: 211) dioenez, J. J. Mugartegik biltzen du 1930eko bere liburuan.

Ziarrotza: Irigoienek berak (1972: 211) *Ziarrotza* aldaera bildu zuen Aulestian; *Ziurritzta*, *Zigortza* eta *Ziorrotza* ere bildu zituen, *Ziortza*-z landa (ibid., 214). Juan San Martin euskaltzainak jakinarazi digunez, bere sorterrian, Eibarren, *Ziarrotza* esan dute.

Ikusten denez, Mitxelenak eta Irigoienek esan moduan, mintzagai hartu dugun izenaren jatorria 1082ko *Cinaurrisa* da, eta hemendik atera dira, bi tradizioen arabera, **euskarazko aldaerak** batetik eta **erdarazkoak** bestetik.

Euskarazkoak aise ezagut daitezke, denek gure hizkuntzan ohikoa den bokal arteko **-n-** sudurkari «biguna»-ren erortzea aurkezten dutelako. Multzo honetan lekukotasun hauek sartu behar dira: *Ciaurruizta* (1398), *Ceaurica* —zein Irigoienek arabera *Ceaurreiça* irakurri behar baita, hots, *Zeaurritza*—, *Ciorrisa* (Iturritza, 1793an), hau da, *Ziorritza*, eta Irigoienek, Lizundiak (2) eta Juan San Martinek Bizkaian eta Eibarren bildutako aldaerak: *Zearrotza*, *Ziarrotza*, *Ziortza*, *Ziorrotza*, *Ziurritza* eta *Zigortza*. Aurki ikusiko dugu zein den aldaera bakoitzaren jatorria. Sudurkariaren ordainetan dardarkaria (**-r-**) duen aldaera —**Çeraurrisa**— ez dakigu zein multzotan sailkatu behar dugun.

Erdarazko aldaeretan beste guztiak sartu behar dira, hots, bokal arteko sudurkaria galdu ez dutenak, jatorria, bistan denez, euskarari badute ere: *Çenaurreiça*, *Çenaurreiçabeytia*, *Çenahaurriça*, *Çynarruça*, *Çenarruça*, *Cenarruca* edo *Zenarruza*, *Cenarruçabeitia* edo *Çenarruçaveytia*, *Cenaurruza*, *Cenarruyça*, *Çenuarraça*, *Çenvarraça* eta *Cenarraza*. 1511ko *Çumarraçabeytia*, irudi duenez, aurreko aldaeretako baten itxuratxartzearen ondorena da.

Beraz, bi tradizio desberdin ditugu, beste toponimo anitzetan bezala (cf. *Aramayona* / *Aramaio*, *Ochandiano* / *Otxandio*, *Lazcano* / *Lazkao*, *Torrano* / *Dorrao*, *San Sebastián* / *Donostia*... eta beste hamaika horrelako): bokal arteko **-n-** atxikitzen duena lehenik (erdarazkoa) eta soinu hori galtzen duena (euskarazkoa) bigarrenik. Dokumentazioan, ikus daitekeen gisan, **-n-** dunak dira lehen eta maizen agertzen direnak, baina honek gure ustean ez du esan nahi euskarazkoa —1398. urtekoa da lehen lekukoa— erdarazkoaren ondokoa, geroagokoa denik, kontuan hartu behar baita agiri ofizial guzti-guztiak erdaraz idatzirik daudela eta honek, bistan denez, ez duela inola ere bultzatzen euskarazko aldaera azaltzea. Hau, gainera, forma herrikoitzat hartzen zatekeen, alegia, agiri ofizial batean azaltzeko behar bezalako mailarik ez zuen formatzat.

Denen jatorria, ikusi dugunez, 1082ko *Cinaurrisa* da eta honen osagaiak *zinaurri landare izena eta **-tza** toki ugaritasunezko atzizkia (3). *Zinaurri horretatik ateratako *Ziaurre*, *ziaurdi*, *ziורי* 'yezgo' da nafarreraz eta bizkaieraz (euskalki honetan gutxienez XVIII. mendearen bukaeran), Azkuek (*DVEF*) eta

(2) Ahozko adierazpena. Euskaltzaindiaren kudeatzaile eta idazkariordearen andrea Garaiakoa da. Bertan, esaten digunez, *Siárrotza* erabiltzen dute, gaztelaniaz *Cenarruza* deitzen dena izendatzeko.

(3) J. Garatek (1983: 460) proposatzen duen etimologiak ez du funts handirik. Honela dio autore honek: "A propósito, el *zen* vasco es resto de *ezen* y como se ve en Ezen-arro y Cenarr-uza quiéren decir barranco. *Uza* sería vado pero como sucede a veces, subió del río Artibay el nombre, hasta el monasterio, pues las cimas no están pobladas a menudo y el nombre de la casa o accidente situado en el valle asciende hasta las cumbres".

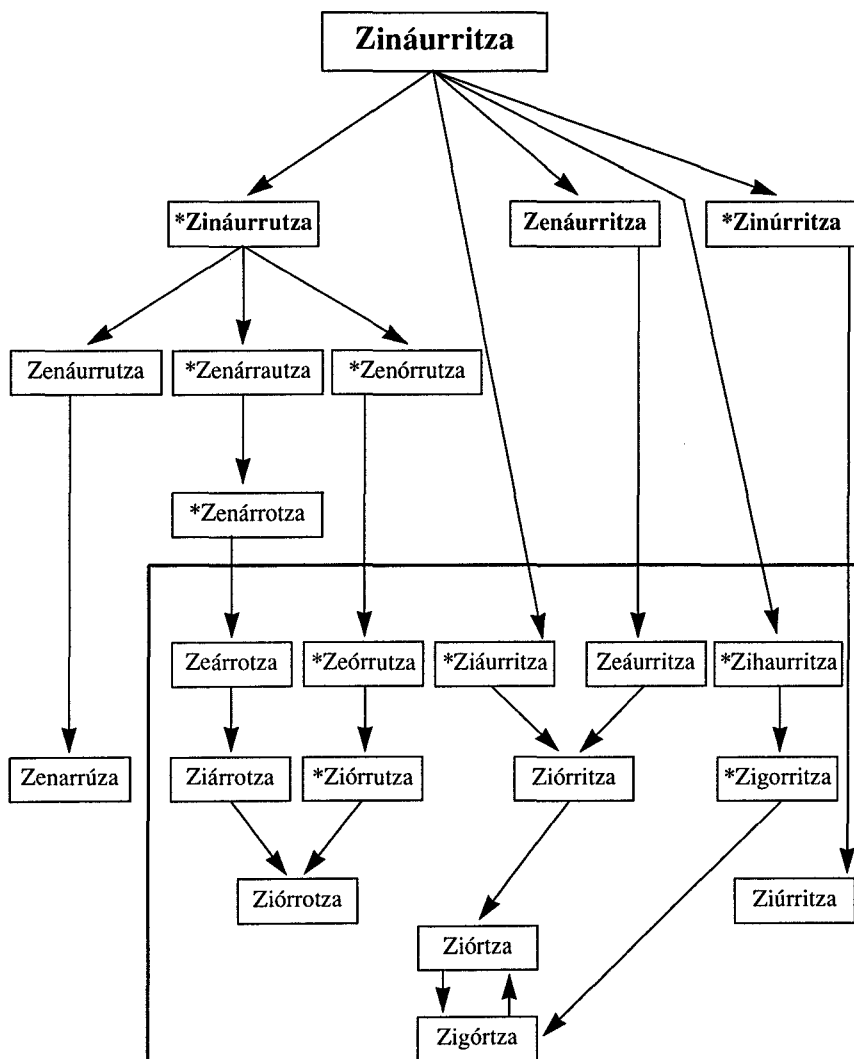
Mitxelenak (AV, 612) diotenez. Lekeitiarrak, gainera, *ziraurre* 'ezkanda, gari mota bat' jasotzen du Arakilen, Nafarroan, eta errenteriarrak, Bähr eta Arantzadiri jarraikiz, *ziaurre* Zegaman zuhaixka baten izena dela dio eta *ziñurri beltz* eta *ziñurri zuri* Ataunen beste birenak. Hortaz, leku izenaren hastapeneko adiera 'ziaurre landarea ugari zegoen tokia' zen, ziaurretzat zer ere hartu behar baitugu. Antzeko toponimoak dira Nafarroako bi herriren izenak, hots, *Ziaurritz* (Odietan) eta *Ziordia* (Burundan). Lehenean aipatu landare izena eta toki ugaritasunezko *-tz(e)* atzizkia ditugu eta bigarreanean, antza denez (AV, 613), landare izen hori bera —zein oraingoan beharbada 'ezkanda'-tzat har bailiteke (cf. Agorretako *Ezkandatzea* toponimoa, *Ezcandacea* idatzia, Uharteko pr., 41, 1643), *Ziordia* Arakildik hurbil dagoelako— eta *-di* multzokari eta lekuzkoa.

Irigoienek (1972: 211) bi tradizio zeudela zioen: bata *Cinauriza*-tik abiatu zen eta bestea *Cenarruça*-tik. Aurrenekoa honela azaltzen du: *Cinauriza* > *Zihaurritza > *Zihorritza > *Zigortza*, *Ziortza*, *Ziurritza* ere hemendik aterako zen, *-au-* diptongoa monoptongatu eta *-u-* bihurtu ondoren. Bigarreneatik, *Çenarruça*-tik, *Cearrotza*, *Ziarrotza* eta *Ziorrotza* atera ziren Bizkaiko euskaltzain zenaren arabera.

Mitxelenak (1998 [1956]: 558) ez du zehazten aipatzen duen *Ziortza* aldaera *Cenarruza* ofizialetik edo lehen agerraldiko *Cinauriza* historikotik ote datorren, baina bai azentua euskaraz zenbait izenetan bigarren silaban eror zitekeela, eta ondoko silaba galarazteko bezain indartsua izan zitekeela: *Amikuzze* / *Mixe*, *Eaurta* / *Jaurrieta*, *Mendikota* / *Menditte*, *Sarrikota* / *Charritte*, *Ziortza* / *Cenarruza*, *Cinauriza*. Hortaz, *Zináurritza* edo *Zenárrutza* ebakitzeko zatekeen garai batean euskaraz, egungo lekuko biziek frogatzen duten moduan.

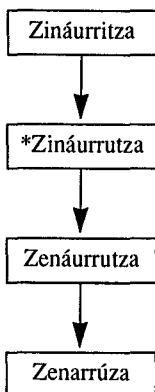
Gure irudiz, ditugun lekukoak ditugularik, ezin da bi tradizio daudela esan, gauzak, ikusiko dugun bezala, konplikatua goak baitira. Irigoienek *Zigortza* lortzeko *Zihaurritza > *Zihorritza proposatzen du, hots, aspiraziodun aldaera, ezaguna baita hasperenketak, zenbait hizkeratan beregainki, aztarnatzat [ɣ] utzi duela, eta apika hau horrela izanen da, baina [ɣ] hori *Eançi* > *Igantzi*, *oliyua* > *oligua*-ren modukoetan dugunaren pareko ere izan daiteke, hots, hiatoa indartzeko, markatzeko sortutako soinua izan daiteke.

Hurrengo grafikoetan aipatu ditugun aldaera dokumentatuak ematen ditugu, baina gure irudiz garai batean ebakitzeko ziren moduan, datu historiko horiek berak eta oraingo aldaera biziak oinarritzat harturik. Zenbaitetan usuezko, alegiazko aldaerak ere ematen ditugu, gaurko forma biziak azaltze aldera, baina beti izartxoaz horniturik, ohi den bezala. Hona hemen, beraz:

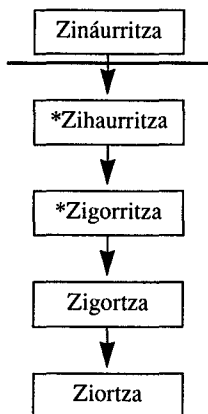
Grafikoaren zatikako azalpena

Erdarazko bilakaera (4):

Euskarazko bilakaerak: A.

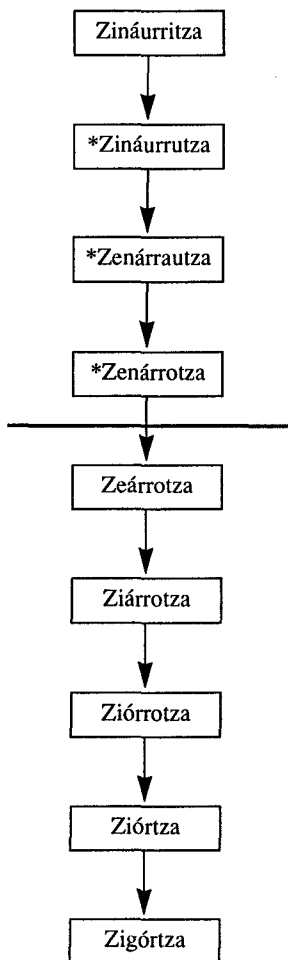
Irigoierek proposatzen duena (5).

(4) Izenaren etorkia euskarazkoa da, dudarik gabe, baina garai batetik aitzina bilakaera erdararen arauen arabera izan zuen. Hurrengo grafikoekin alderatuz gero honetan koadroen artean marrarik ez dela ikusten da, bokal arteko sudurkaria (-n-) ez baitzen galdu. Gaztelaniaren ereduari egokitzeko azentua aurrera joan zela pentsatu beharra dago.

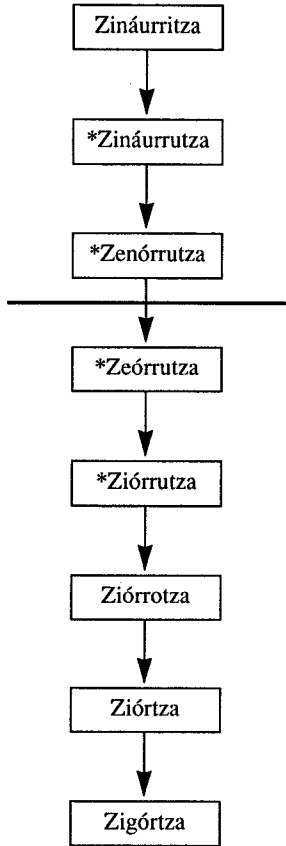
(5) Esan dugunez euskaltzain bizkaitarraren arabera galdutako sudurkariak aspirazioa utzi zuen aztarnatzat, zein gero -g- bilakatu baitzen, eta beranduago galdu.

Euskarazko bilakaerak: B (6).

(6) Hemen lehen koadrotik bigarrenera igarotzeko asimilazioa burutu zela pentsatu behar da. Bigarrenetik hirugarrenenerako pausoa ez da azaltzen erraza, baina *-i*-ren irekitzea eta metatesia ikusi beharko ditugu. Hurrengoan monoptongatzea dago eta bokal arteko sudurkaria eroriz gero euskaraz ezagunak diren *-ea-* > *-ia-*, bokal asimilazioa, azentu ondoko bokalaren erortzea eta [j]-en kontrako [g] dituzkegu.

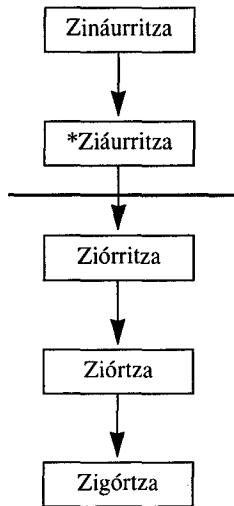
Euskarazko bilakaerak: C (7).

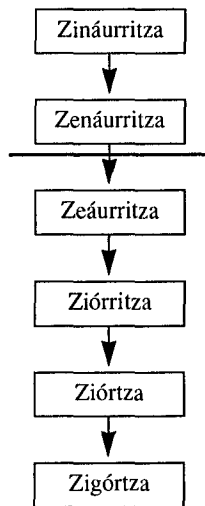
(7) Lehen koadrotik bigarrenera pasatzeko bokal asimilazioa burutu dela pentsatu behar da. Gero lehen bokalaren irekitzea dagoke *-ez* dakigu ongi zergatik, normalena alderantzizkoa baita-eta monoptongatzea (cf. *arraultze* > *arroltze*). Hurrengo urratsa sudurkariaren galtzea da. Besteak *-eo-* > *-io-* hersketa, bokal asimilazioa, azentu ondoko bokalaren lekutzea eta [j] en aurkako [g] dirateke. Nolanahi ere, hirugarren eta laugarren pausoen ordez **Ziaurrutza* egon zela ere kontu egin daiteke. Hau, dudarik gabe, hipotesi ekonomikoagoa da, eta, beraz, hobestekoa.

Euskarazko bilakaerak: D (8).

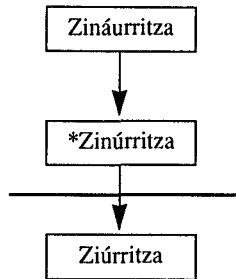
Euskarazko bilakaerak: E (9).

(8) Honetan ez dago deus aitzinekoetan ikusi ez dugunik.

(9) Hemen ez dago deus berririk.

Euskarazko bilakaerak: F (10).

Ondorioak

Bukatzeko garbi utzi nahi dugu mintzagai hartu dugun izenaren euskarazko aldaera *Zenarruza* edo *Zenarrutza* ezin izan daitekeela, honek euskaraz orokorra izan den bokal arteko sudurkariaren galtzea jasan ez duelako, agerian denez. Beraz, euskarazko izentzat gaur egun inguruetan bizirik dauden aldaeretako bat aukeratu beharko da.

Azken urteetan euskarazko formatzat *Ziortza* erabili izan da, eta orain toponimoa ez ezik antroponimoa —neska izena— ere bada, eta hortaz, uste dugu egokiena aldaera horri eustea dela (11).

Bibliografia eta laburdurak

AV. ikus Mitxelena (1997 [1953]).

Azkue, R. M. (1969 [1905-1906]): *Diccionario Vasco-Español-Francés (DVEF)*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.

DVEF: ikus Azkue (1969 [1905-1906]).

Enríquez, J. & Sarriegi, M.ª J. (1986): *La Colegiata de Santa María de Cenarruza 1353-1515*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 10, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

(10) Hemen *-au-* > *-u-* monoptongatzea dagoke (cf. *arraultze* > *arrultze*) eta sudurkariaren galtzea.

(11) Gerok beste lan batean (1999: 108-109) *Ziortza* formaren kontra hitz egin genuen, izenaren bilakaeraren berri jakin gabez, baina orain uste dugu aldaera egokia dela izen araututzat erabil dadin.

- (1989): *Colección Documental de Santa María de Cenarruza. El Pleito de Otaola (1507-1510)*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 24, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Enrriquez et al. (1997): *Foguera-vecindario de las Villas de Vizcaya de 1511*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 78, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- FDMPV-10: ikus Enrriquez & Sarriegi (1986).
- FDMPV-24: ikus Enrriquez & Sarriegi (1989).
- FDMPV-78: ikus Enrriquez et al. (1997).
- Garate, J. (1983): “La toponimia euskariana y el origen de los vascos”, *Estudios en Homenaje a Don Claudio Sánchez Albornoz en sus 90 años I. Cuadernos de Historia de España*, Instituto de Historia de España, Buenos Aires, 447-472.
- Irigoién, A. (1972): “Formas de nombres de localidades vizcainas”, *FLV* 11, 207-218.
- (1975): *La Colegiata de cenarruza y sus seles*, RSVAP & Junta de Cultura de Vizcaya, Bilbo, 1975. 1994an hiri berean argitaratu emandako *Studia Anthroponymica et Toponymica*-n ere biltzen da lan hau.
- (1987): “Algunas cuestiones relacionadas con la [j] en lengua vasca”, *De Re Philologica Linguae Vasconicae II*, Bilbo, 1-38.
- Iturrizta, J. R. (1967 [1812]): *Historia General de Vizcaya y Epítome de las Encartaciones*, Ediciones de la librería Arturo, Fuentes para la Historia de Vizcaya, Bilbo.
- Mitxelena, K. (1988 [1956]): “Introducción fonética a la onomástica vasca”, aurrena *Emerita* XXIV, 167-186-n karrikaratua. Orain urte batzuk *Sobre Historia de la Lengua Vasca*-n ikusi zuen berriz argia (J. Lakarrak argitaratua, Maria Teresa Etxenikeren eta Blanka Urgellen laguntzarekin), «*Julio Urkixo*» Euskal Filologia Mintegiaren Gehigarriak 10, Donostia, 555-580.
- (1990 [1961]): *Fonética Histórica Vasca*, «*Julio Urkixo*» Euskal Filologia Mintegiaren Gehigarriak IV, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 4. argitalpena.
- (1997 [1953]): *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia, 5. argitalpena.
- Salaberri, P. (1999): “Toponimia nagusia normalizatzeko irizpideak mintzagai”, *Huarte de San Juan* 4, 101-122.
- Ubieto, A. (1976): *Cartulario de San Millán de la Cogolla (759-1076)*, Anubar, Valentzia.